

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розглядаються основні методологічні аспекти дослідження систем та їх використання для обґрунтування системного підходу до системи забезпечення конкурентоспроможності. Пропонується структура системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність стала необхідною вимогою, що пред'являється сучасною світовою економікою до будь-якого економічного суб'єкта. Разом з тим, питання забезпечення рівня конкурентоспроможності підприємств охоплює систему організаційних, технологічних, інноваційних, управлінських та інших заходів перебудови діяльності підприємств, адаптованих до сучасних умов господарювання в Україні та спрямованих на досягнення стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних основ та практичного застосування теорії конкурентоспроможності знайшли своє відображення в працях закордонних учених: І. Ансоффа, Г. Асселя, Ф. Котлера, Г. Минцберга, М. Портера, Ф. Тейлора, А. Смита, А. Файоля, Р. Уотермена, Е. Чемберлена, Й. Шумпетера та інших.

Дослідження цих проблем дістало своє висвітлення у працях учених країн СНД – Г. Азоева, О. Градова, Р. Фатхутдинова, А. Юданова та інших. У працях вітчизняних учених: Я.Б. Базилюка, В.А. Білошапки, Г.В. Загорій, Н.М. Гарашенка, В.Л. Діканя, Ю.Б. Іванова, Г.М. Скударя, О.Б. Чернеги та інших – приділяється увага формуванню конкурентних переваг та управлінню конкурентоспроможністю підприємств у ринкових умовах. У дослідженнях вчених порушувалися й аналізувалися різні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств у загальному плані. Проте сьогодні набуває значення вирішення цієї проблеми безпосередньо на рівні конкретних

підприємств з врахуванням специфічних особливостей та світових тенденцій їх функціонування в умовах глобалізації.

Мета статті. Необхідно розібратись, що включає в себе поняття “система”, чи можна застосовувати положення теорії систем до забезпечення конкурентоспроможності, визначитись у суті і призначенні “системного підходу”. Мета статті науково обґрунтувати поняття “система забезпечення конкурентоспроможності” з точки зору теорії систем.

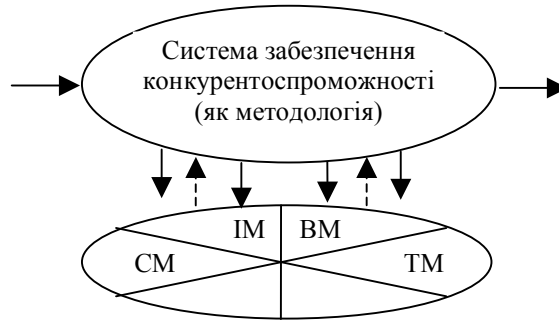
Викладення основного матеріалу. Знання економічної природи конкуренції, основних економічних законів функціонування ринкових відносин, законів організації, наукових підходів, принципів і методів, розуміння конкурентних ситуацій на ринку, розроблення методик оцінки конкурентоспроможності підприємства є необхідним науковим підґрунтям для системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

На думку, науковця Фатхутдинова Р. “система забезпечення конкурентоспроможності є методологією досягнення конкурентоспроможності кожного об'єкту” [1]. Науковець пропонує наступний взаємозв'язок системи забезпечення конкурентоспроможності з основними розділами системи менеджменту, який наведений на рис. 1.

Термін “методологія” (від грец. *methodos* – дослідження) – у широкому значенні – це вчення про метод. У більш вузькому значенні методологія визначається як вчення, по-перше, про структуру, логічну організацію, методи, і засоби діяльності, а по-друге, про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання [2].

Існують наступні визначення методології: 1) наука про метод; 2) система найбільш загальних принципів, положень і методів, які складають основу даної науки; 3) сукупність прийомів дослідження, застосованих у даній науці; 4) принципи побудови методів, їх наукове узагальнення [3].

Повністю розділяємо думку Фатхутдінова Р. щодо розгляду системи забезпечення конкурентоспроможності як методології – сукупності теоретичних та методологічних (наукових) методів та підходів до побудови даної системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

СМ – стратегічний маркетинг (стратегічний менеджмент);
 ІМ – інноваційний менеджмент;
 ВМ – виробничий менеджмент;
 ТМ – тактичний маркетинг [1]

Рис. 1. Взаємозв'язок системи забезпечення конкурентоспроможності з системою менеджменту

В науковій літературі більшість авторів підтримує більш вузький погляд на систему забезпечення конкурентоспроможності, який базується на загальному підході до забезпечення конкурентоспроможності в залежності від 3-х рівнів. Цей підхід базується на аналізі ключових характеристик стану підприємства: платоспроможність; прибутковість; стратегія управління; адаптивність системи управління; фінансова та управлінська прозорість; керованість бізнесу; інвестиційна привабливість. Загальний підхід до забезпечення конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на баченні конкурентоспроможності як 3-х складових, а саме: забезпечення конкурентоспроможності продукції, удосконалення фінансово-господарської діяльності та збільшення вартості капіталу [4].

Сучасна управлінська парадигма включає різні підходи до моделі організації як об'єкта управління. Так, в 60-70-ті роки минулого століття стали домінувати підходи до управління організаціями, які отримали назву “системних” та “ситуаційних”. Проаналізувавши характеристику терміну

“система”, можна застосувати положення теорії систем до визначення конкурентоспроможності та адаптувати положення системного підходу до вирішення проблем забезпечення конкурентоспроможності продукції та підприємства. Потреба і можливість теоретичної розробки методологічних аспектів функції забезпечення конкурентоспроможності давно назріла. Відтак, забезпечувальна функція повинна не лише називатися системою, але й бути нею. Проблема полягає у відсутності всебічного наукового обґрунтування поняття “система забезпечення конкурентоспроможності”. Вирішення її можливе шляхом розв'язання цілого комплексу складних завдань, суть яких характеризується однією глобальною задачею – опрацювання методології забезпечення конкурентоспроможності з точки зору теорії систем.

Розглянемо основні положення загальної теорії дослідження систем та логіку побудови ієрархії системи забезпечення конкурентоспроможності.

У сучасній літературі під системою розуміють організовану множину взаємопов'язаних компонентів та елементів, що взаємодіють між собою й зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставленої мети [3].

Отже, на наш погляд, забезпечення конкурентоспроможності можна розглядати як систему, оскільки дослідження структури систем базується на таких основних положеннях її загальної теорії:

– організація розглядається як цілісність з особливими властивостями, яка в той же час складається із елементів і підсистем зі специфічними властивостями, залишаючись відносно відокремленими вони вступають в стосунки між собою;

– можливе визначення “межі організації” та її середовища (зовнішнього оточення), а у складі останнього – виділення його частин. Це необхідно для з'ясування того, в яких формах організація як відкрита операційна система вступає у взаємодію зі своїм середовищем та як середовище впливає на внутрішнє середовище організації;

– можливість вивчення динаміки організацій, що дозволяє здійснити дослідження процесів зростання, адаптивної революції, нововведень, загального “життєвого циклу” організації тощо;

– система може розглядатися як підсистема або елемент іншої більш загальної системи – суперсистеми. Відповідно до цього будуть переглянуті її зв'язки з зовнішнім середовищем. Усі ці зв'язки чи частина їх будуть відображати відносини даної системи всередині суперсистеми [5].

Кожна система в ієрархії систем може бути дослідження за двома аспектами: елемент суперсистеми; відокремлена система, яка в разі необхідності розбивається на підсистеми [5].

Система забезпечення конкурентоспроможності і система конкурентоспроможного менеджменту є рівнозначними та знаходяться у тісному взаємозв'язку і

взаємообумовленості. З іншого боку, вони є самостійними системами через те, що мають неоднорідну природу і специфічні ознаки.

Системний підхід є напрямком методології спеціально-наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежать дослідження об'єктів як систем. Системний підхід до забезпечення конкурентоспроможності необхідно розглядати, передусім, з точки зору основних його положень. Це – підхід, при якому кожна система розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів, якій притаманні “вихід”, тобто – ціль: “вхід”; зв'язок із зовнішнім середовищем; зворотній зв'язок; “процес” в системі. Таким чином можна розглядати забезпечення конкурентоспроможності як систему.

Розглядаючи побудову системи забезпечення конкурентоспроможності згідно ієрархії цілей необхідно розрізняти два рівні: 1) методологічний; 2) практичний.

Методологічний рівень даної системи включає теорію об'єктивних економічних законів, закономірностей та законів організації, наукові підходи та принципи їх побудови, функціонування та розвитку управління соціально-економічними і технічними системами, дослідження основного інструменту ринкових відносин – механізму конкуренції, які згідно головної цілі – формують теоретичний фундамент забезпечення конкурентоспроможності.

Практичний рівень (рівень реалізації) даної системи передбачає при застосуванні методологічні підходи, розроблення реальних заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів (менеджменту, персоналу, виробництва, продукції, підприємства в цілому тощо), які згідно цілі – сприяють досягненню конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином систему забезпечення конкурентоспроможності можна представити як сукупність підсистем різного впливу і забезпечення залежно від об'єкту конкурентоспроможності. Виходячи із

вищевикладеного, на думку автора, для забезпечення конкурентоспроможності підприємства потрібно мати ефективну систему забезпечення, яка складається із підсистем: інформаційної, наукової, правової, нормативної, які відповідають за зв'язок із зовнішнім середовищем підприємства та сприяють ефективності функціонування техніко-технологічної, соціально-трудової, організаційно-економічної і фінансово-інвестиційної підсистем, які характеризують внутрішнє середовище підприємства. Кожна підсистема забезпечує конкурентоспроможність власного об'єкту (персоналу, виробництва, фінансів, продукції тощо), ефективно взаємодіючи і доповнюючи дію інших підсистем. При аналізованні системи забезпечення конкуренто-спроможності підприємства як "фундаменту" варто звернути увагу на те, що всі підсистеми постійно розвиваються відповідно до динамічного розвитку ринкових відносин та конкурентного середовища з метою задоволення потреб споживачів.

Інформаційне забезпечення системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств являє собою безперервний і цілеспрямований відбір різноманітної необхідної інформації щодо світових досягнень науково-технічного прогресу та науки, інновацій в даній галузі, конкурентів тощо, які необхідні для аналізу, прогнозування ситуації на вітчизняному та світовому ринках за всіма напрямками підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Наукове забезпечення системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств включає наукові підходи, розробки, дослідження, поширення зв'язків між науковцями і виробниками, розроблення науково-практичних заходів щодо покращання діяльності підприємства для досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності підприємства.

Правове забезпечення системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств включає: вивчення та

використання законів та підзаконних актів, які регулюють діяльність підприємств галузі, в тому числі: проект закону "Про м'ясо та м'ясні продукти", державні програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005-2015 роки та ін.

Нормативне забезпечення системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств включає: нормативи, міжнародні стандарти, галузеві стандарти, стандарти підприємства, технічні умови, інструкції, колективний договір, положення, угоди та інші документи. Нормативне забезпечення повинно враховувати зміни й вимоги, які ставляться до підприємства у сучасних умовах. Розвиток цієї підсистеми суттєво впливає на якість виробництва продукції та організації праці.

Ресурсне забезпечення системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств включає: високий науковий рівень розробок ресурсозберігаючих технологій; знаходження нових джерел і форм ресурсного забезпечення; вибір прогресивних логістичних технологій матеріальних потоків; вибір сучасних інформаційних технологій нормування, планування, обліку і контролю витрачання ресурсів; аналіз ефективності використання ресурсів.

Соціально-трудова підсистема системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств має першочергове значення, тому що трудовий колектив повинен усвідомити й прийняти невідкладну потребу фундаментальних змін у функціонуванні підприємства в нових умовах. *Складовими соціально-трудової підсистеми* виступають: система підготовки й навчання персоналу; вивчення і впровадження нових методів господарювання і праці; забезпечення нормальних і безпечних умов праці; наукова організація праці; нормування праці; впровадження атестації робочих місць; розвинута соціальна сфера та корпоративна культура підприємства.

Техніко-технологічна підсистема системи забезпечення конкуренто-спроможності підприємств включає: наявні технічні й технологічні можливості та виробничий потенціал підприємства для забезпечення виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції для задоволення потреб споживача, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку. Для цього потрібно оцінити слабкі та сильні сторони виробничого потенціалу та визначити необхідні ресурси. *Складові даної підсистеми*: виробнича потужність; сучасне обладнання; матеріально-технічне забезпечення, атестація виробництва; власна сировинна база; передові технологічні схеми виробництва продукції; комплексна переробка сировини та безвідходна технологія; гнучкі виробничі процеси; стандартизація та сертифікація виробництва; екологічна безпека підприємства.

Організаційно-економічна підсистема системи забезпечення конкуренто-спроможності підприємств базується на досягненні ефективності виробництва, оптимізації витрат, а також ефективності в сфері ринкової діяльності, яке пов'язане з підвищенням вимог та постійним удосконаленням системи загального менеджменту, маркетингу, зовнішньоекономічної діяльності (розширення й освоєння нових ринків збуту та збільшення обсягів продажу продукції). *Основні складові організаційно-економічної підсистеми*: організаційна структура підприємства; логістична система підприємства; система матеріального стимулювання і відповідальності за результати праці; система маркетингових комунікацій; зовнішньоекономічна діяльність; інноваційна діяльність.

Фінансово-інвестиційна підсистема системи забезпечення конкуренто-спроможності підприємств базується на чіткому визначенні необхідних фінансових ресурсів, постійному співвідношенні витрат і доходів для забезпечення підвищення

ефективності виробництва підприємства й стратегічних цілей на майбутнє. Отже це обґрунтовує вибір *складових даної підсистеми*: бюджетування виробничих підрозділів, центри відповідальності (центри витрат, доходу, прибутку, інвестицій), фінансові ресурси, вибір інвестиційних проектів, пільгове кредитування, портфельні іноземні інвестиції, вибір системи оподаткування, взаємовідносини з банківськими установами, іншими кредиторами, партнерами, інвесторами та ін.

Методологічною основою формування системи забезпечення конкуренто-спроможності підприємств є системний, ситуаційний, комплексний, процесний, цільовий та інші підходи [169, 227, 292, 315].

Системним називається підхід, при якому всі зв'язки й опосередкування, елементи, функції розглядаються як взаємозалежне ціле. Системний підхід дає змогу зрозуміти, що ефективність будь-якого підприємства забезпечується не якимось одним його елементом, а є результатом, що залежить від багатьох факторів. У будь-якій системі важлива робота всього цілого – як результат досягнутої динамічної рівноваги [92, с. 541].

На думку більшості вчених характерними рисами розвитку соціально-економічних систем є: інтеграція наукових знань, зростання кількості міждисциплінарних проблем; комплексність проблем і необхідність їх вирішення в єдності технічних, економічних, соціальних, психологічних, організаційних, управлінських та інших аспектів; ускладнення проблем та об'єктів; зростання кількості зв'язків між об'єктами; динамічність зміни ситуацій; дефіцитність ресурсів; підвищення рівня стандартизації і автоматизації виробничих процесів; глобалізації конкуренції, виробництва, кооперації тощо; посилення ролі людського фактору в управлінні та ін. [292, с. 100]. Перелічені риси обґрунтовують нагальність застосування системного підходу до забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Системний підхід до забезпечення конкурентоспроможності підприємств ґрунтується на тому, що результативність діяльності підприємств залежить від стану зовнішнього середовища, зв'язків із іншими суб'єктами зовнішнього середовища. Основними цілями системного підходу є виключення протиріч між цілями системи забезпечення конкурентоспроможності і цілями системи конкурентоспроможного менеджменту підприємства та досягнення узгодженості дій між ними; пошук факторів підвищення ефективності діяльності та комерційного успіху на ринку для досягнення і утримання конкурентних переваг.

Ситуаційний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає вибір форм і методів регулювання в залежності від умов конкретних обставин: економічних, політичних, правових, соціальних, технічних, природних змін зовнішнього середовища; дозволяє виявити фактори найбільшого впливу й адаптувати систему конкурентоспроможного менеджменту.

Комплексний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає всебічне дослідження причинних зв'язків та наслідків, комплексну оцінку вхідних параметрів системи забезпечення, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті (підприємстві) у просторі і часі, за кількісними та якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу. Комплексний підхід повинен враховувати технічні, технологічні, психологічні, економічні, організаційні, екологічні та інші аспекти забезпечення та їх взаємозв'язок, щоб здійснювати ефективне управління підприємством.

Безперервний підхід дає можливість розглядати систему забезпечення конкурентоспроможності підприємств як безперервність взаємозалежних функцій: планування, прогнозування, моделювання,

коригування, адаптування, відбору інформації, проведення досліджень та ін., що впливають на досягнення стратегічних цілей конкурентоспроможного менеджменту і соціально-економічного розвитку підприємства у цілому.

Функціональний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає, що забезпечення включає ряд функцій, які потрібно виконати для задоволення потреб підприємства, щоб досягти певного рівня конкурентоспроможності.

Нормативний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств ґрунтується на встановленні нормативів за всіма підсистемами для успішного функціонування підприємства. Нормативи повинні відповідати вимогам комплексності, ефективності, обґрунтування, перспективності застосування у масштабі і часі.

Інтеграційний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств націлений на зближення, дослідження і посилення взаємозв'язку між системами: конкурентоспроможного менеджменту та операційної, їх підсистемами та іншими елементами.

Маркетинговий підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає орієнтацію всіх підсистем на рішення завдання – задоволення потреб споживача.

Адміністративний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає регламентування функцій, прав, обов'язків, нормативів підсистем у нормативних актах (наказах, розпорядженнях, указах, стандартах, інструкцій, положеннях, програмах, методичної документації тощо).

Соціальний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає, що центральне місце у системі займає персонал (трудова колектив), для якого створюються всі умови: для розвитку

особистого потенціалу, повної самореалізації та самовираження; професійного зростання і впевненості у майбутньому; правовий захист робітника на підприємстві; справедлива винагорода за працю; комфортні взаємовідносини в колективі; гідне місце праці в житті людини тощо.

Інноваційний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає формування моделей інноваційного розвитку підприємств на підставі застосування досягнень науково-технічного прогресу.

Глобальний підхід до системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств передбачає, що сучасні умови глобалізації повинні враховуватися при плануванні зовнішньоекономічної діяльності, вони також впливають на міжнародне співробітництво підприємств, вихід на світові

ринки, інформаційне забезпечення, виконання фінансових та експортно-імпортних операцій, створення, функціонування і розвиток транснаціональних корпорацій тощо.

Методологічні підходи до формування системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств повинні використовуватись одночасно і взаємодоповнювати один одного, оскільки вони висвітлюють різні аспекти функціонування систем: забезпечення конкурентоспроможності (як методології), менеджменту та операційної системи підприємства. При формуванні системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств необхідно дотримуватися основних принципів, характеристика, яких наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Основні принципи системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств

№	Назва принципу	Сутність принципу
1	2	3
1	Наукова обґрунтованість	Використання наукових методів й підходів щодо системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства
2	Визначеність	Наявність критеріїв ефективності системи
3	Гнучкість	Швидка адаптація системи до змін кон'юнктури ринку та динамічного зовнішнього середовища
4	Цілеспрямованість	Підпорядкованість процесів у системі забезпечення конкурентоспроможності цілям підприємства
5	Одночасність і сумісність	Процеси забезпечення конкурентоспроможності повинні проводитись кожною підсистемою одночасно та не суперечити одна одній, а взаємодоповнюватися
6	Альтернативність	Пропонувати різні варіанти забезпечення конкурентоспроможності виробничих систем залежно від встановлених пріоритетів щодо утримання підприємствами конкурентних переваг
7	Оптимальність та раціональність	Виважене використання виробничого потенціалу підприємства у процесах забезпечення при досягненні певного рівня конкурентоспроможності
8	Відповідальність	Управління мотивацією процесів для забезпечення конкурентоспроможності підприємства
9	Аналітичність	Врахування результатів аналізу зовнішнього та і внутрішнього середовища
10	Оперативність	Забезпечення необхідного методологічного інструментарію для прийняття оперативних управлінських рішень у системі
11	Соціальність	Урахування інтересів трудового персоналу, споживачів та суспільства при набутті конкурентоспроможності підприємством
12	Безперервність	Постійне та послідовне проведення процесів забезпечення конкурентоспроможності підприємства
13	Керованість	Можливість контролювати процеси адаптації на кожному етапі та вчасно коригувати їх виконання
14	Рівновага	Збалансованість системи із зовнішнім та внутрішнім середовищем

Адаптовано автором [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в результаті проведеного дослідження, ми прийшли до висновку, що побудову системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств варто розглядати на двох рівнях: методологічному та практичному з врахуванням основних підсистем: інформаційної, наукової, правової, нормативної та ресурсної. Методологічною основою формування системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств є системний, ситуаційний, комплексний, процесний, цільовий та інші підходи. В одній статті не можливо розкрити усі методологічні аспекти побудови системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Подальшого дослідження потребують науково-практичні рекомендації до розробки системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств, на прикладі м'ясної галузі.

Список використаної літератури:

1. *Фатхутдинов Р.А.* Управление конкурентоспособностью организации. Учебное пособие. – М.: Издательство “Эксмо”, 2004. – С. 201-202.
2. *Білуха М.Т.* Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – С. 57.
3. *Економічна енциклопедія: У трьох томах.* Т. 2 / Ред. кол. С.В. Мочерний та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 360 с.
4. *Кротков А.М., Эленева Ю.Я.* Конкурентоспособность предприятия: подходы к обеспечению, критерии, методы оценки. // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 6. – С. 59-67.

5. *Осовська Г.В., Осовський О.А.* Менеджмент організацій: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2004. – С. 33-41.

6. *Шевченко Л.С.* Конкурентное управление: Учеб. пособие. – Харьков: Эспада, 2004. – 520 с.

ДРАГАН Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, докторант Національного університету харчових технологій

Наукові інтереси:
– проблеми теорії та практики менеджменту підприємств харчової промисловості України

Dragan O.

**SYSTEM OF ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTERPRICES:
METHODOLOGICAL ASPECTS**

Under review are the basic methodological aspects of researching the systems and their implementation to determine the logic approach to the system of ensuring competitiveness. The survey calls attention to the structure of the system of ensuring competitiveness of enterprizes.

Драган Е.И.

**СИСТЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Рассматриваются основные методологические аспекты исследования систем и их использование для обоснования системного подхода к системе обеспечения конкурентоспособности. Предлагается структура системы обеспечения конкурентоспособности предприятия.